

Kirjallisuutta

Oppikirja uralilaisista kielistä ja kansoista

PÉTER HAJDÚ — PÉTER DOMOKOS *Uráli nyelvrokonaink*. Tankönyvkiadó, Budapest 1978. 423 s. + 14 kuvasivua.

Uráli nyelvrokonaink on unkarilainen yliopiston kurssikirja, tarkoitettu lähinnä sikäläisten äidinkielenopettajiksi valmistuvien tentittäväksi. Kirja tutustaa lukijansa uralilaiseen kieliperheeseen kuuluvien kansojen menneisyyteen ja nykyisyyteen. Unkarissa laaditaan kansallisten tieteiden alalta paljon oppikirjoja, ja molemmat esiteltävän teoksen kirjoittajat, budapestiläiset tutkijat Péter Hajdú ja Péter Domokos ovat laatineet enemmänkin oppimateriaalia. Tällaisissa julkaisuissa on luonnollisesti kyse etupäässä aiempien tutkimustulosten ja muualla ilmestyneiden artikkeleidenkin kokoamisesta samoihin kansiin. Tähän tapaan on syntynyt myös Uráli nyelvrokonaink, joka on lähinnä laajennettu ja uudistettu laitos Péter Hajdún Finnugor népek és nyelvek -teoksesta (1962). Useimmat tämän luvuista onkin otettu nyt esiteltävään kirjaan suoraan, vain tilastotiedoiltaan uusituina.

Teosten välillä on kuitenkin myös olennaisia eroja. Otsikoiden termin »suomalais-ugrilainen» vaihtuminen termiin »uralilainen» ei kuitenkaan kerro kirjan aihepiirin laajenemisesta, sillä samojedit olivat esiteltävinä jo v. 1962, vaan se kuvastanee koko tämän tieteenalan näkökulman ja termistön vähittäistä vaikiintumista Péter Hajdún määrätietoisuuden ansiosta. Varsinaisesti uutta sen sijaan ovat ennen kaikkea Péter Domokosin kirjoittamat kappaleet uralilaisten kansojen kirjallisuuksista, joista tässä kirjassa on nyt ilmestynyt ensimmäinen yhtenäinen esitys. Toiseksi on huomattava paljolti Hajdún omiin tutkimuksiin perustuvat uudet typologiaa ja arealistiikkaa käsittelevät kappaleet. Toisaalta jotain Finnugor népek és nyelvek -teok-

sessä ollutta puuttuu. Pois on nimittäin jätetty koko uralistiikan peruskriteerin, kielisukulaisuuden, selvittely. Syynä on se, että tämä sisältyy Hajdún toiseen oppikirjaan, v. 1966 ilmestyneeseen vertailevan uralilaisen kielentutkimuksen esitykseen Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Tämä ja Uráli nyelvrokonaink onkin tarkoitettu täydentämään toisiaan, mikä selittää jälkimmäisen kirjan yksinään ehkä hajanaisen rakenteen.

Teoksen lukujen aiheet ovat 1) uralistiikan tutkimus, 2) uralilaisten esihistoria, 3) uralilaisten kielten typologia ja arealistiikka ja 4) uralilaiset kansat. Neljäs luku vie noin kaksi kolmannesta kirjan sivuista. Lisäksi on lähes 30-sivuisen aloittainen kirjallisuusluettelo, 6 karttapiirrosta ja 14 mustavalkoista kuvasivua.

Teokseen tutustuminen on miellyttävä kokemus. Uralistiikan kentän laajentuminen ja unkarilaisten tutkijoiden kaikkien kohdistuva kiinnostus käyvät kirjan sivuilta hyvin ilmi. Esitys on elävää ja varmasti unkarilaista maallikkoakin viehättävää. Luettavuuteen vaikuttanee sekin, että kirja on vapaasti koottu eri lähteistä eikä tekstiä katkomassa juuri ole lähdeviitteitä. Tällaisessa perusesityksessä tiettyihin lähteisiin viittaaminen ei yleensä olekaan mahdollista, mutta joskus olisi ollut hauskaa tietää, mistä kirjan tiedot ovat peräisin. Jatkolukemista kyllä löytää yllin kyllin kirjallisuusluettelosta, johon on koottu lukuisten unkarilaisten julkaisujen lisäksi käsittääkseni kaikki tärkeät ulkomaiset aiheeseen liittyvät teokset.

Kirjan ensimmäinen luku on lyhyt, joskin perusteellinen uralistiikan tutkimuksen historian ja nykyisyyden esittely. Vuoden 1962 laitoksessa se oli vain petiitillä painettuna liitteenä, jollaisessa joidenkin tutkijoiden luetteleminen usein ilman sen kummempaa töiden esittelyä onkin ymmärrettävää. Kun lukua on uudistettu ja joukkoon lisätty nuorempia fennougristeja, on ilmeisesti samalla pyritty keventämään tekstiä. Tuloksena on ollut paikoitain yllättävän tuntuisia virkkeitä, kuten

tällainen velvoittava lausunto eräästä amerikkalaisesta uralistista s. 35: »NN a finnugor és a szamojéd nyelvekről mindent tud, amit tudni érdemes» ('NN tietää suomalais-ugrilaisista ja samojedikielistä kaiken tietämisen arvoisen').

Toisessa ja kolmannessa luvussa on mm. Péter Hajdún kirjan *Suomalais-ugrilaiset* (Helsinki 1975 s. 31—50) artikkeleista tuttua asiaa alkukodista, kantakansojen yhteiskunnista jne., joskin paljon perusteellisemmin esitettynä. Sivulla 68—69 huomiota kiinnittää totutusta poikkeava käsitys lapin asemasta kielikunnassamme. Lappi on nimittäin merkitty osittain kantasuomesta, mutta osittain jopa volgalaisista kielistä periytyväksi. Lieneekö kyseessä painovirhe? Samalta aukeamalta on uralistiikan termistön kannalta kiintoisaa havaita Hajdún v. 1962 käyttämistä kansojen omakielisiin nimityksiin perustuvista etnonymeistä edelleen esiintyvän vain samojedien nimien *nyenyec*, *enyec*, *nganaszan* ja *szölkup* (ennen *szelkup*). Vastaavat suomalais-ugrilaiden kansojen nimet *mari*, *komi* jne., joita Hajdú jo 1950-luvulla ryhtyi käyttämään, näyttävät väistyneen hänen kirjoistaan vuoden 1962 jälkeen.

Kolmannen luvun alkaa yleisen kielitypologian ja piirrefonologian johdatus, johon on saatu mukavasti uralilaisia esimerkkejä. Näitä seuraava kielellisten universaalien esittely taas on ymmärrettävästi kirjan pääaiheesta kauimpana oleva luku, mutta se, samoin kuin sitä seuraava arealistiikan esitys, ovat tervetulleita näkökulman avartajia. Kysymyksen herättää kuitenkin uralilaiden kielten typologisten piirteiden taulukko s. 127 (vrt. *Suomalais-ugrilaiset* s. 46—50). Miksi on esitetty kantakielestä periytyviä ilmiöitä yhdessä erilaisten areaalisten ja universaalien, konvergenttien piirteiden kanssa? Tällaisella erilähtöisten asioiden yhdistelmällä ei käsittääkseni voida luonnehtia sen kummemmin kielten yleistä typologiaa kuin niiden välisiä suhteitakaan.

Neljännessä luvussa eri uralilaisista kansoista ilmoitetaan keskeiset tilastotie-

dot, etnonymit ja asuinalat, kerrotaan aineellisesta ja henkisestä perinnöstä sekä historiasta ja yhteiskunnallisista oloista nykyaikaan saakka. Tuoreiden tietojen saaminen ilahduttaa. Omina kappaleina olevat kirjallisuuksien esittelyt (yhteensä yli 100 sivua) täydentävät kansoista muutenkin saatavaa monipuolista kuvaa. On terveellistä huomata, että esityksen pituus ei riipu kansan koosta tai sukulaisuuden läheisyydestä. Esimerkiksi Suomen kirjallisuutta esitellään 12 sivulla mutta votjakkilaista 14:llä, syrjääniläistä 15:llä ja virolaista 17:llä. Lukijan silmään tarttui kuitenkin pari yksityiskohtaa. Sivulla 279 todetaan, että »a rozsliszból készült kerek és lapos kemény kenyér, az úgynevezett nákkileipá» ('ruisjauhoista valmistettu pyöreä ja litteä kova leipä, nk. nákkileipä') olisi tyypillinen länsisuomalainen leipä vastakohtana itäisen perinteen pehmeälle leivälle. Kuvauksestaakin päätellen tarkoitetaan reikäleipää. Kansainvälisesti tosin kuuluisampi nákkileipä tunnetaan kyllä kansanomaisenaikin, joskin pienemmällä alueella ja lähinnä juhlaleipänä. Sivulla 346 taas saamelaiskirjailija Nils-Aslak Valkeapään runokoelman nimi »Lávlo vizar biello-cizaš» ('Laula viserrä sinirinta') unkarinnetaan »Énekcsicsérgő fehérfejű madár» ('Laulua visertävä valkeapäinen lintu'). Runoilijaa itseään ei kokoelman alkuperäisestä nimestä näin helposti voitane kuitenkaan löytää: sinirinta on nimittäin ruskeapäinen kirjava lintu, jonka laulu on kyllä sointuisaa ja vaihtelevaa.

Liitteinä olevista 27 kuvasta viisi on samaa kuin *Finnugor népek és nyelvek* -teoksessa. Miksi muut vaihdettiin? Uusi kuvavalikoima ei näytä ainakaan vanhaa paremmalta. Edustavia kuvia onkin epäilemättä hankala hankkia, mutta sellaisilla voisi kruunata näinkin monipuolisen kirjan. Jos tässä paljon nimiä ja detaljeja sisältävässä teoksessa olisi vielä hakemistokin, sitä kelpaisi kutsua vaikka uralistiikan ensimmäiseksi tietosanakirjaksi.

Kalle Mattila